

1 Ηθική και Επιστήμη

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η σχέση της Επιστήμης με την Ηθική, κρίνουμε σκόπιμο, αφού δείξουμε αρχικά την συνύπαρξή τους στον ευρύτερο χώρο της πολιτισμικής δραστηριότητας, να προσπαθήσουμε στη συνέχεια να προσδιορίσουμε το σημασιολογικό περιεχόμενό τους.

Πολιτισμός λέγεται το σύνολο των ενεργειών του ανθρώπου στη διάρκεια των αιώνων με τις οποίες κατόρθωσε, από από τη μία μεριά, να αναβαθμίσει την ποιότητα της ζωής του (πνευματικός πολιτισμός) και, από την άλλη, με τη γνώση και τη μέσω των τεχνολογικών επιτευγμάτων καλώς εννοούμενη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος, να αναβαθμίσει το βιοτικό του επίπεδο (τεχνολογικός πολιτισμός, τεχνολογία) (Bellebaum, 1972· Κυριακίδης, 1981).

Η πολιτιστική δραστηριότητα κάθε κοινωνικής ομάδας είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των μελών της τόσο μεταξύ τους, όσο και με άτομα άλλων κοινωνικών ομάδων. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές, για να αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη της πολιτιστικής εξέλιξης μιας κοινωνίας, απαιτούν χρόνο και κατάλληλο περιβάλλον μέσα στο οποίο θα αναπτυχθούν. Οι κάτω από αυτές τις συνθήκες αλληλεπιδράσεις συντελούν στην ανάπτυξη αυτού που αποκαλούμε πολιτισμό.

Βασικοί τομείς του πνευματικού πολιτισμού είναι η Φιλοσοφία (στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται και η Φιλοσοφική Ήθική), το Δίκαιο, η Επιστήμη, η Τέχνη, η Θρησκεία και οι Θεσμοί (Jenks, 2003). Σημειώνουμε ότι, όταν γράφουμε Ήθική, εννοούμε τον κλάδο της Φιλοσοφίας που καλείται Φιλοσοφική Ήθική, ενώ, όταν γράφουμε ηθική, εννοούμε την ηθική συμπεριφορά. Η Ήθική και η Επιστήμη, λοιπόν, είναι συνάλληλες έννοιες μέσα στον ευρύτερο χώρο του πολιτισμού και ειδικότερα του πνευματικού πολιτισμού (Κυριακίδης, 1981). Ποιο είναι, όμως, το σημασιολογικό περιεχόμενο της Επιστήμης και της Ήθικής;

Ο Θεόφιλος Βορέας, καθηγητής, τότε, της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, γράφει σχετικά το 1957 (η μεταφορά από τη γλωσσική μορφή της καθαρεύουσας στη δημοτική είναι δική μας):

Απ' τα προβλήματα, με των οποίων την έρευνα ο άνθρωπος από πολύ παλιά ασχολήθηκε, δύο είναι τα ύψιστα. αφενός μεν να γνωρίσει καθολικά τον γύρω από αυτόν κόσμο και να βρει τους νόμους που τον διέπουν και με τη γνώση αυτή και την ανθρώπινη ευημερία να προαγάγει, αφετέρου δε ν' αναζητήσει και να καθορίσει αρχές ηθικές και κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους οφείλει καθένας να ρυθμίζει τη ζωή του, ώστε να επιτύχει εδώ την ευτυχία που μπορεί.

Τα πρώτα είναι τα προβλήματα της Επιστήμης γενικά, τα δεύτερα είναι ειδικότερα τα προβλήματα της Ήθικής. Στη μεν έρευνα του κόσμου γενικά απέβλεφε ο άνθρωπος πολύ προηγούμενα. Οδήγησαν δε αυτόν στην εξέταση αυτή αφενός μεν οι ανάγκες της ζωής, αφετέρου δε η έφεση προς τη γνώση και η απορία και ο θαυμασμός ... Έτσι βέβαια ανίχνευσε τα όντα ο άνθρωπος και τα φαινόμενα και τους νόμους αυτών και σιγά-σιγά δημιούργησε τις πολυάνυμες επιστήμες ...

Με βάση τα παραπάνω θα επιχειρήσουμε να δώσουμε μια αναλυτικότερη ερμηνεία στον προσδιορισμό της Επιστήμης. Επιστήμη (η λέξη παράγεται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα επίσταμαι = γνωρίζω καλά) λέγεται η γνώση που απέκτησε, αποκτά και θα αποκτά ο άνθρωπος σε διάφορους τομείς με τη συστηματική προσπάθεια που καταβάλλουν ειδικευμένοι σε έναν τομέα άνθρωποι, για να ανακαλύψουν την αλήθεια (αν τούτο βέβαια είναι γνωσιολογικά δυνατόν) για τον περιβάλλοντα κόσμο, φυσικό και κοινωνικό, και, φυσικά, και για τον ίδιο τον άνθρωπο. Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε τον κλασικό ορισμό της Επιστήμης, όπως χαρακτηριστικά τον αποδίδει ο Παπαδημητρίου: «κατά την κλασσική έννοια της Επιστήμης (Αριστοτέλης, Descartes, Galilei) η επιστήμη νοείται ως ένα σύστημα αληθινών προτάσεων για ένα θέμα, ταξινομημένων με λογική τάξη ... Οι προτάσεις της επιστήμης πρέπει να έχουν γενικό χαρακτήρα, να είναι αποδεδειγμένες και διατυπωμένες με λογική συνοχή» (Παπαδημητρίου, 1988).

Η προσπάθεια αυτή δεν αποβλέπει μόνο στο να ικανοποιεί η έμφυτη περιέργεια που έχει ο άνθρωπος να μάθει τι συμβαίνει γύρω του (στον φυσικό και τον κοινωνικό χώρο) και στον ψυχικό του κόσμο, αλλά και στο να χρησιμοποιηθούν οι γνώσεις αυτές σε πρακτικές εφαρμογές που θα διευκολύνουν τη ζωή του ανθρώπου και θα αναβαθμίσουν το βιοτικό του επίπεδο (σημειώνουμε εδώ ότι, όταν αναφερόμαστε στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, εννοούμε τη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής από ψυχική κυρίως άποψη, ενώ, όταν αναφερόμαστε στην αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, εννοούμε τη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής από πλευράς ανέσεων και υλικών αγαθών).

Αναφέραμε παραπάνω ότι στόχος της Επιστήμης είναι «να ανακαλύψει την αλήθεια», και με την έκφραση αυτή εννοούμε το εξής: ο άνθρωπος δεν πλάστηκε εξαρχής «επαΐων», δηλαδή γνώστης. Είχε μόνο «εν δυνάμει» τη γνωστική ικανότητα και όχι τη γνώση· ο κόσμος έμοιαζε αρχικά γι' αυτόν

σκεπασμένος με μια τεράστια καλύπτρα (π.χ. δεν γνώριζε τι είναι ο κεραυνός και τον ερμήνευε μυθολογικά), την οποία άρχισε σιγά-σιγά, μέσω των αναπτυσσόμενων επιστημονικών κλάδων, να ανασηκώνει, για να αρχίσουν να αποκαλύπτονται στα γεμάτα απορία και θαυμασμό μάτια του τα μυστήρια της Δημιουργίας.

Πολύ γλαφυρά έδωσε μια περιγραφή της Επιστήμης ο ακαδημαϊκός Victor Abartchumian, Πρόεδρος, τότε, της Σοβιετικής Ακαδημίας Επιστημών (Smirnov, 1985):

Τι είναι επιστήμη; Είναι η παραγωγή καινούργιας γνώσης, η έρευνα για την αλήθεια και ο διαχωρισμός του καθαρού μετάλλου της από τον τεράστιο όγκο των άχρηστων πετρώματος της ανταπάτης ή των λαθεμένων και ξεπερασμένων αντιλήψεων ... Φυσικά η αλήθεια από μόνη της δεν εμπεριέχει ηθική αρχή. Άλλα οι προσπάθειες του ανθρώπου να φτάσει στην αλήθεια διαποτίζονται από αυτή την ηθική αρχή.

Για ποια «ηθική αρχή», δύμας, μιλάει ο παραπάνω επιστήμονας; Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε μια προσέγγιση του θέματος αυτού. Με τον όρο «ηθική» εννοούμε ένα σύστημα αξιών και κανόνων που αφορούν στα καθήκοντα του ανθρώπου, τόσο προς τον εαυτό του (ατομική ηθική), όσο και προς τους άλλους (κοινωνική ηθική). Προς αυτούς τους κανόνες πρέπει να συμμορφώνει τις πράξεις του ο άνθρωπος, για να επιτευχθεί η ατομική και η συλλογική ευδαιμονία (Βορέας, 1957).

Ο John Deigh στο λήμμα «Ethics» στο The Cambridge Dictionary of Philosophy αναφέρει ότι ο χώρος της Ηθικής Φιλοσοφίας μπορεί να διαιρεθεί σε έξι υποσύνολα (Deigh, 1995):

- τη γενική μελέτη του Αγαθού
- τη γενική μελέτη των σωστών πράξεων
- την Εφαρμοσμένη Ηθική

- τη Μεταθική
- την Ηθική Ψυχολογία
- τη Μεταφυσική της ηθικής υπευθυνότητας (τη μελέτη, δηλαδή, της ελεύθερης βούλησης)

Πιο απλά μπορούμε να πούμε πως ηθικότητα (πεδίο το οποίο ερευνά η Φιλοσοφική Ηθική) είναι εκείνος ο κώδικας συμπεριφοράς σύμφωνα με τον οποίο ο άνθρωπος σέβεται τον εαυτό του, π.χ. ασκώντας έντιμα και υπεύθυνα το επάγγελμά του, και τους συνανθρώπους του, π.χ. δεν βλάπτει την αξιοπρέπεια, την ελευθερία και τα υλικά αγαθά που ο συνάνθρωπός του απέκτησε με έντιμο τρόπο.

Με λίγα λόγια, η ηθική στάση είναι *modus vivendi*, σύμφωνα με τον οποίο ο άνθρωπος πράττει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εναρμονίζονται το ατομικό με το συλλογικό συμφέρον. Όταν, μάλιστα, ο άνθρωπος συμβαίνει να αδιαφορεί για το ατομικό του συμφέρον (μερικές φορές και για τη ζωή του: αλτρουισμός), προκειμένου να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον συνάνθρωπό του ή στο κοινωνικό σύνολο υπερασπιζόμενος ιδανικά, τότε αναφερόμαστε σε κορυφαία ηθικά αναστήματα, για τα οποία τόσο η καθημερινή ζωή, όσο και η λογοτεχνία έχουν δώσει πολλά δείγματα, παραδείγματος χάρη ο ηθικός ηρωισμός της Αντιγόνης στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή.

Δεν θα ήταν, όμως, πλήρης ο προσδιορισμός της ηθικής, αν περιορίζαμε την εμβέλειά της μόνο στη συμπεριφορά του ανθρώπου προς τον εαυτό του και προς τον συνάνθρωπό του. Στο πλαίσιο της ηθικότητας πρέπει να συμπεριληφθεί και η συμπεριφορά του ανθρώπου προς το φυσικό περιβάλλον.

Ο Βορέας (1957) γράφει σχετικά (η μεταφορά στη γλωσσική μορφή της δημοτικής είναι δική μας):

Από τα παλιά χρόνια γινότανε λόγος για τα καθήκοντα που ο άνθρωπος έχει και προς τα ζώα που βρίσκονται γύρω του. Και άλλοι μεν, μεταξύ των οποίων και ο Kant, τα προς τα ζώα καθήκοντα του ανθρώπου θεωρούν ως